

Ірина КРИВОШЕЯ

докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри всесвітньої історії та методик навчання,
Уманський державний педагогічний університет ім. П.Тичини
(Умань, Україна), iivahnuk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8691-5858>

Ігор КРИВОШЕЯ

кандидат історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання,
Уманський державний педагогічний університет ім. П.Тичини
(Умань, Україна), igorkryvosheia@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

Реєстр тестаментів козацької старшини XVIII ст.

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.02.151>

УДК: 94(477)«1700–1780»

Анотація. **Мета дослідження** – укласти та проаналізувати реєстр тестаментів козацької старшини XVIII ст. **Методологія** спирається на принципи системності, науковості, міждисциплінарності. Використано такі загальноісторичні методи: аналізу й синтезу, історико-генетичний, термінологічного аналізу, компаративний. **Наукова новизна.** Вперше укладено реєстр збережених тестаментів української козацької старшини XVIII ст., проаналізовано причини малої збереженості духівниць із цього періоду та інформаційний потенціал джерел. **Висновки.** Заповіти козацької старшини – це важливе джерело дослідження української історії XVIII ст. Інформація тестаментів придатна для аналізу різних проблем, хоча й з певними застереженнями через особливість документів. У вітчизняній історіографії посилюється інтерес до заповітів як джерела, історики їх активно використовують і публікують. Обсяг сучасного інформаційного навантаження часто не дозволяє відстежити всі публікації духівниць, тому перелік слугуватиме ефективним інструментом для дослідників. Результатом пошуків стало укладення початкового реєстру збережених заповітів козацької старшини XVIII ст. На цей момент до нього включено 159 тестаментів (108 чоловічих і 51 жіночий). Розширений реєстр попереднього століття нині нараховує 55 духівниць (із них 10 жіночих та 1 спільний). Разом у списку заповітів старшини XVII–XVIII ст. налічується 214 документів (із них 61 жіночий). Внесені до реєстру тестаменти дозволяють поглянути на еволюцію їх форми і змісту, простежити зміни в ментальності й релігійності, генеалогію та родинні зв'язки, стосунки в родині, події життя особи та суспільні (війни, епідемії, взаємодія з владою тощо).

Ключові слова: тестамент, реєстр, козацька старшина, повсякдення, Гетьманщина.

Тестамент – це елемент поховальної культури, що досить своєрідно віддзеркалює епоху. Поховальна культура українців ранньомодерної доби зазнавала впливів різноманітних практик, у тому числі сусідніх соціумів і віддаленого західноєвропейського світу. Одним з яскравих проявів впливу литовсько-польської доби, приміром, став звичай укладання козацькою старшиною тестаментів. У польському суспільстві також побутувала традиція вписування заповітів до актових книг. Це була обов'язкова процедура, існували навіть окремі книги для фіксації суто духівниць¹. Уписування

¹ Білоус Н. Тестамент як джерело для дослідження міщанської писемності на Волині XVII ст. // Київська академія. – Вип.17. – К., 2020. – С.41.

останньої волі ніби завершувало процес вмирання юридично. Переважна більшість польських заповітів уносилися в актові книги відразу по смерті заповідача. Це підтверджується як незначною різницею в датах (смерті та вписування), так і ключовими канцелярськими фразами (наприклад «покійний»)². В українській традиції облята не стала обов'язковою умовою юридичного визнання тестаменту. Про це свідчить напрочуд мала кількість уцілілих заповітів козацької доби (214). Для порівняння: О.Вінниченко вказує, що для своєї публікації про ставлення до смерті шляхтича в першій половині XVIII ст. використала 432 тестаменти, вписані у цей час до львівських і перемишльських актових книг³.

Започаткували процес підрахунку вцілілої кількості старшинських тестаментів у кількох публікаціях В.Кривошея та О.Кривошея⁴. Вони виклали короткий перелік їх в окремих полках Гетьманщини (XVII–XVIII ст.), частково передаючи зміст деяких документів. Підсумовуючи, вказали на відомі їм ші заповітів старшин (включно з жіночими), акцентували увагу, що найбільше їх збереглося у Чернігівському (23), а найменше – у Полтавському (3) полках. За підрахунками цих дослідників, число уцілілих духівниць щодо загальної кількості старшин становить усього 1%.

Опрацювання різноманітних архівних фондів засвідчило зберігання в них незначної кількості заповітів. Козацько-міщанські актові книги Гетьманщини містять лише поодинокі вписи духівниць. Деяка їх частина зберігається в монастирських фондах, однак лише ті, в яких майно відказувалося обителі. Зустрічаються тестаменти у судових справах, у зібраннях документів, укладених при проведенні Генерального слідства про маєтності (1729–1730 рр.), Генерального опису Лівобережної України (Румянцевського; 1765–1769 рр.). Однак найбільшим архівним зібранням заповітів XVIII ст. залишається збірка О.Лазаревського⁵.

Очевидно, що ще на початку XX ст. дослідникам була доступна незрівнянно більша кількість документів. Приміром, це засвідчує звіт про роботу у чернігівських архівах Ю.Татищева⁶ та згадки про використані духівниці в «Малоросійському родословнику» В.Модзалевського. Звісно, свою роль у втраті історичних матеріалів зіграли природні й суспільні катаклізми, однак правове поле в Україні XVII–XVIII ст. не вимагало обляти тестаменту. Саме це найкраще пояснює надзвичайно малу кількість уцілілих старшинських заповітів попри існування традиції їх укладати. Інколи спірну духівницю, через яку відбувалася тривала судова тяганина, за рішенням суду належало знищити. Більшість представників козацької старшини не зберігали тестаменти довго. Винятком стали родини, які під впливом польського культурного поля чи внаслідок здобутої освіти почали усвідомлено формувати родинні архіви, в які потрапили й заповіти. Збережені та опубліковані родинні збірки, окремі публікації документів, історіографія проблеми проаналізовані нами в першій частині публікації, де представлено реєстр старшинських заповітів другої половини XVII ст.⁷

² *Вінниченко О.* «Своя смерть»: річпосполитський шляхтич перед обличчям вічності (за ранньомодерними тестаменами) // *Повсякдення ранньомодерної України: Історичні студії в 2-х т.* – Т.2: Світ речей і повсякденних уявлень / Відп. ред. В.Горобець. – К., 2013. – С.279.

³ Там само. – С.277.

⁴ *Кривошея В.В., Кривошея О.В.* Заповіти козацької старшини Гетьманщини: кількість, географія // *Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту.* – Вип. XXVIII. – Запоріжжя, 2010. – С.435–442; *Іх же.* Інформативні можливості заповітів козацької старшини Гетьманщини // *Козацька скарбниця: Гетьманські читання.* – Вип.7. – Чернівці, 2011. – С.8–40.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.І. – Спр.57489–57601.

⁶ *Татищев Ю.В.* Черниговские архивы (отчёт о командировке в Черниговскую губернию в 1899 г.). – Х., 1901.

⁷ *Кривошея І.І., Кривошея І.І.* Тестаменти козацької старшини другої половини XVII ст. як джерело історії повсякдення // *Український історичний журнал.* – 2019. – №5. – С.147–166.

В окремих, уперше укладених та опублікованих 2019 р. реєстр заповітів другої половини XVII ст., увійшли 34 старшинських тестаменти⁸. Нині він включає 55 духівниць (із них 10 жіночих та 1 спільна). Перший реєстр-основа заповітів XVIII ст. уміщує їх натепер 159 (108 чоловічих і 51 жіночий), включно з інформацією про місце зберігання та публікації (див. табл.). Усього з періоду існування Української козацької держави для аналізу сьогодні доступні 214 тестаментів (із них 61 жіночий). Співвідношення кількості збережених документів до числа встановленої старшини занадто відносно, щоб його вираховувати. Передусім через певну збіжність старшини у списках урядників та неурядової старшини (близько 4,4 тис. урядників і більше 13 тис. неурядової старшини не варто механічно поєднувати), а також через неможливість підрахувати кількість членів родин (жінок). Навіть якщо виділити лише чоловічі тестаменти – цифра буде досить умовною.

Аналіз реєстру дозволяє перевести інформацію у цифрові показники: зі 159 тестаментів у реєстрі XVIII ст. 12 – оригінали, інші – копії, деякі складно визначити, адже в публікаціях не завжди вказано на цей аспект. Видруковано на сьогодні 80 заповітів, із них 16 – двічі, а 1 – тричі. З опублікованих 9 – це великі фрагменти або фотофрагменти. Із загального числа духівниць 44 належать старшинським урядникам (із них 2 – одній особі), ще 16 – дружинам чи вдовам урядників (усього 60). 26 тестаментів укладені представниками неурядової старшини та 14 – їхніми дружинами або вдовами (усього 40). Разом козацької старшини – 100 заповітів. 13 духівниць священників та ще 11 – їхніх дружин чи вдів (із них 2 належать одній особі). У деяких зазначено, що укладач козак і ще один – козачки⁹ (усього 10). Ще два тестаменти дещо відрізняються від інших: один – графа, інший – дружини бригадира, утім їх належність до старшинських безсумнівна. Два виходять за хронологічні межі, тому тут бачимо дворянські титули, але автори тісно пов'язані з попередніми родинними старшинськими тестаменами. Отже відносно чітко ідентифікуються у соціальному зрізі 138 заповітів. Ще 21 вимагає уточнення, хоча лише щодо статусу авторів: урядники чи неурядова, адже їхні прізвища промовисто засвідчують належність до старшинської групи.

О.Лазаревський зовсім не випадково у свою збірку тестаментів, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, вніс заповіти священників і тих, хто в документах записаний як козак чи міщанин. Робив він це з огляду на кілька обставин, насамперед розуміючи, як мало документів подібного типу дійшло вже до його часу. Важливо й інше: часто ті, кого називають «козак», належали до низової ланки старшини. Священники та їхні дружини також були пов'язані родинними стосунками з козацькою старшиною, як і заможна верхівка міщанства, тому в реєстр внесено духівниці згаданих категорій заповідачів.

Географія походження збережених тестаментів XVIII ст. така: Чернігівський полк – 40, Ніжинський – 24, Стародубський – 21, Лубенський – 18, Прилуцький – 11, Переяславський – 11, Миргородський – 8, Полтавський – 8, Гадяцький – 7, Київський – 4. На цей момент 7 заповітів складно ототожнити з певним полком. Безперечно перевага у збереженості за Сіверщиною (53,5% тестаментів у трьох північних полках). Варто зауважити, що цифри відносні й тут, адже у збереженості саме цих духівниць, окрім належності авторів чи членів їхніх родин до козацько-старшинської верстви, значну роль зіграв елемент випадковості. Одні сімейні архіви не просто збереглися, а й були надруковані, інші, опинившись у вирі історії, безслідно зникли.

⁸ Там само. – С.162–166.

⁹ Марина Паничка належала до рядового козацтва, її тестамент внесено до реєстру як рідкісний приклад збереженого жіночого козацького заповіту.

Якщо простежити статус авторів тестаментів, що ввійшли до реєстру, то це представники знатних і впливових у Гетьманщині родин. Візьмемо для прикладу лише безсумнівні заповіти урядників (чоловічі) – 44. Із них належали генеральній старшині – 10, полковникам – 8, полковій старшині – 14, військовим канцеляристам – 3, сотникам – 7, сотенній старшині – 2. Більшість – 35 (79%) – належали особам рангом вище сотника.

При аналізі такого специфічного джерела, як тестамент, варто пам'ятати про його особливості та обережно інтерпретувати. Суспільство тієї доби, наскрізь релігійне, відбивало у власних заповітах реалії повсякдення, особисті уявлення про світ, життя і смерть, добро та зло. Більшість документів доносять, у тій чи іншій мірі, одну з двох найсильніших людських емоцій, що рухають світом, – страх. Християнська цивілізація, в якій усі рівні у своїй гріховності, виразно мотивується страхом. Духівниця добре віддзеркалює страхи й переживання чоловіків і жінок XVIII ст., адже укладалася з оглядом на близькість смерті. Тож документ часто містив указівку на те, що спонукало його написати: війна (похід), хвороба, старість, епідемія (мор), родинні проблеми. Це завжди певні клопоти, які демонструють сутнісне сприйняття світу тогочасними людьми.

Деякі тестаменти доносять звістки про епідемії хвороб у XVIII ст. Так, 18 жовтня 1711 р. продиктував заповіт Юрій Олександрович Книжениченко, в якому все «движимое и недвижимое имущество» відказав Чернігівському кафедральному монастиреві. Він мешкав у с. Козляничі, не мав родичів, дружина померла. На момент укладання акта останньої волі був такий кволий, що сам не міг навіть підписатися, про що є запис наприкінці документа. Тут маємо побіжне свідчення, що тестатор був письменним. Він зазначав: «[...] поневаж всякому человеку принадлежит помирати так і я раб божий [...] будучи тому долгу подлеглий а особливо под сее моровое поветрие безперестанно сподеваючися безвестной кончини [...] умисел сим моим тестаментом распорядити увесь дом и набиток монастирю»¹⁰. Цю духівницю ми віднесли до групи з невизначеним статусом тестатора. Однак перелічені статки засвідчують належність до привілейованої верстви (плац із двором, хатою, городом і «зосветтю», і з усіма будинками, гребелище пусте на річці Козлі й т. д.). Заповів усе кафедральному монастирю за спомин душі своєї, покійної дружини й батьків. Подібно до попереднього, 17 квітня 1716 р. батурина жителька Євдокія Павлиха Ханевська уклала спільний тестамент із сином військовим товаришем Іваном Павловичем Ханевським під час якоїсь епідемії. Жінка, за її словами, була старою і хворою, з нею жив син, який уже теж був недужим. Обидва заповідачі не вижили. Залишилася друга дружина Івана – Катерина Іванівна з дітьми від обох шлюбів, які й успадкували чималі статки¹¹.

Упродовж XVIII ст., особливо в першій його половині, українці змушені були брати участь в усіх війнах, що їх вела Російська імперія. Укладання заповіту перед кампанією було звичною справою для козацької старшини. Документи ці короткі й ділові, однак бували винятки. Так, 4 липня 1701 р. у Стародубі перед вирушенням у похід власною рукою, що свідчило про освіту, написав тестамент військовий товариш Іван Тимошенко¹². Це син колишнього стародубського полковника Тимофія Олексійовича. Помер Іван пізніше, у 1714 р. Духівницю укладено за класичною

¹⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф.133. – Оп.1. – Спр.29. – 2 арк.

¹¹ ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57532. – Арк.91–92 зв.

¹² Черниговские губернские ведомости. – 1854. – №5. – Часть неофициальная. – С.32–33; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.992–993.

формою. Вона містить усі складові, включно з доволі розлогою аренгою. Душу віддавав Божому милосердю й зосереджувався на ретельних розпорядженнях щодо нерухомого майна. Автор згадував свого духовного отця, значний вплив якого відчувається в тестаменті. Проявляється в документі й релігійність заповідача. Відказує він усе дружині й дітям. Рухоме майно означає як таке, що вже перелічене в тестаменті його батька. Заповіт містить традиційні погрози порушникам його останньої волі (санкції) – це доволі емоційно виписані прокльони.

Тестамент полтавського полковника І.Черняка (1722 р.) теж містить указівку на те, що написаний перед походом. Заповідач, зважаючи на стан власного здоров'я, передбачив, що невдовзі помре, і залишив детальні розпорядження щодо майна та родини, а також зауважив, що воліє бути похованим при храмі чи монастирі, а якщо доведеться, то в борі. Вказав, як має бути обдарований найближчий до місця поховання храм (із передбаченої в Ладозький похід суми: одна частина на храм, одна – на військо, ще одна тим, хто опікуватиметься його тілом)¹³.

Перший із двох відомих тестаментів Семена Сулими (тут поки що обозного полкового) написаний 15 травня 1737 р. перед кампанією. У ньому відсутня аренга, вступ діловий, повідомляється, що, згідно з указом, рушає у третій похід із часу присяги. Ідеться в документі про службу та усвідомлення небезпеки смерті¹⁴. Коротко розпоряджається спадком на користь дружини й дітей. Підпис власноручний. Наступний тестамент (уже полковника) С.Сулими (26 квітня 1766 р.) також зберігся¹⁵. Він теж короткий, але з іншої причини: Семен пише про свою тяжку хворобу та близьку смерть. Розуміючи це, усі свої розпорядження він заздалегідь виклав в уступному записі на користь дружини і ствердив його на уряді. У самому заповіті автор лише підтвердив свою уступку дружині. На її розсуд полковник залишив усі поминальні служби та розподіл майна між синами, адже доньки вивінені при заміжжі. Уже 6 червня Параскева Сулима в полковій переяславській канцелярії представила тестамент чоловіка для внесення в «крепостну» книгу гродського суду, а 9 червня – у суді земському переяславському у «крепостну» книгу земського суду. Таке ставлення вдови до заповіту забезпечило його збереження. Обидва акта останньої волі С.Сулими, написані з різницею у 29 років, свідчать про міцну сім'ю, любов і повагу до дружини, твердий та виважений характер тестатора, відсутність екзальтованої релігійності, спокійне прийняття хвороби, смерті.

Родинні проблеми, сварки й непорозуміння з дітьми робили тестамент особливо потрібним. При цьому заповіти початку та кінця XVIII ст. суттєво різняться за емоційною наповненістю. Розглянемо духівницю лубенського полкового судді Мартина Васильовича Мартоса, укладену 25 липня 1701 р. Вона цікава ніжним ставленням тестатора до родини, вживанням зменшувально-пестливих форм імен доньки й онуків, прагненням звільнити родину від клопотів щодо поділу майна, а також позбавленням спадку сина Івана через образу на нього¹⁶. Уже на початку вказується на тяжку хворобу і близьку смерть. У документі згадані попередні, відтепер скасовані, тестаменти, в яких синові було виділено спадок. Останній заповіт (адже до 28 серпня 1701 р. М.Мартос таки помер) виключає сина, а все, що було передбачене раніше для Івана, напряму мали успадкувати його діти. Фактично здійснювався поділ майна на

¹³ ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57539. – Арк.109–112; *Кривошя В.В., Кривошя О.В.* Українська козацька старшина: Іван Черняк // Гілея. – Вип.18. – К., 2009. – С.131–136.

¹⁴ Сулимівський архив: фамільні бумажі Сулим, Скороп і Войцеховичей XVII–XVIII вв. – К., 1884. – С.77–78.

¹⁵ Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. – К., 1890. – С.108–109.

¹⁶ Публ. А.К.Мартоса // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – Т.Х. – Одесса, 1877. – С.482–485; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – С.993–995.

три частини: доньці від першого шлюбу, дітям сина Івана та другій дружині Катерині з її двома синами, яких згадано з любов'ю й наділено окремими дарами. Сина звинуватив у тому, що не віддавав батьковій належної честі, багато разів серце вразив і попереджав, що позбавить батьківського благословення, якщо не виправиться. З огляду на те, що смерть тестатора настала впродовж місяця, син навряд чи встиг виправитися. Та й батьків тон свідчив, що він на це й не сподівався. Звісно, окремо були виділені гроші на спомин про нього в монастирях і церквах (3 тис. золотих), і окремо 100 золотих належало віддати його рідному батькові ієромонаху. Отже станом на 1701 р. ще живим був батько судді.

Проблеми з дітьми яскраво проступають у жіночих заповітах. В оригіналі укладеного 22 лютого 1724 р. тестаменту черниці Єфросинії детально описано, як мало бути розділене її майно між нащадками. Для розуміння розміру спадку варто вказати, що в першому шлюбі вона була за генеральним писарем Лукашом Заборовським, а у другому – за чернігівським полковим суддею Юрієм Затиркевичем. Свою другу доньку Олену тестаторка позбавила спадку за непослух і розтрату 1 тис. золотих¹⁷.

Заповіти розповідають про взаємини між рідними, їхні емоції й почуття, про те, що керувало ними впродовж життя. Утім не все й не завжди однозначно. Якщо прочитати лише великий і змістовний тестамент Марії Полуботок Іванової Сулиминої генеральної хорунжої (1728 р.), то перед нами постане велична й набожна жінка, яку направляє духівник (єпископ переяславський), якій довіряв чоловік, доручивши їй на власний розсуд управляти маєтками й розділити дітей та онуків. Однак у тому ж році, коли було укладено заповіт, тестаторка подала скаргу гетьманові, під опікою якого знаходилася як удова, на старшого сина Івана за розорення, кривди й образи. І тут бачимо згорьовану стару жінку, два старших шанобливих сина якої загинули на війні, а третій знущався над нею, молодшими братами та своїми племінницями. Отже покладатися лише на заповіт для оцінки родинних взаємовідносин не варто, має бути комплексний підхід.

Зберігся розлогий тестамент Олени Іванівни Ярмолківни (1747 р., Борзна, другому шлюбі була за Тарасом Забілою, колишнім борзнянським сотником¹⁸), опублікований О.Лазаревським. Упадає у вічі її поважний вік. На момент укладення акта останньої волі їй було близько 75 років (імовірно, навіть більше). Олена заповідала майно своїм онукам і правнукам, дітям померлої онучки. Це великий і цікавий документ, надто для вивчення історії повсякдення. Тут лише варто зауважити, що тестаторка віддає спадку онуків Василя й Миколу Іванових Владзімерських, дітей її доньки Ганни (від першого шлюбу). Чоловік розпродав увесь посаг, детально описаний у заповіті, та захопив частину майна тещі, до якої ставився без поваги. Заповідачка описала, як зять перешив і зносив жіночі кунтуші, пояси та інший одяг доньки. Через його побори Олена двічі судилася й виграла позови (1729, 1730 рр.). Та найбільше боліло матері за інше: вона описала, як чоловік глумився й бив доньку аж до її смерті. Судячи з того, що вона позбавила спадку навіть їхніх синів, діти матір не захищали та від батька не відрізнялися. Спадок (материзна Олени) дістався внучці Параскевії Часник та правнукам Демидовським, дітям померлої онучки Ганни Демидовської¹⁹.

Тестамент, його форма і зміст упродовж XVIII ст. значно еволюціонували. Релігійний, родинний та економічний чинники домінували на початку й до середини століття. Традиційно у заповітах цього періоду є вказівки на суми пожертвувань на храми, їх перелік, або додані з цією метою реєстри. Обов'язкові вступні побожні

¹⁷ ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57542. – Арк.125–126.

¹⁸ Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія. – К., 2010. – С.358.

¹⁹ Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Вып.2. – Чернигов, 1867. – С.195–201.

формули, опис обставин, що спонукали до написання, акцент усвідомлення свого обов'язку укласти заповіт, запевнення у здоровому глузді й добрій пам'яті та майже ритуальна фраза, інколи з модифікаціями, що душа – Богові, а тіло – землі. Далеко не завжди в тестаентах XVIII ст. є вказівка на місце поховання. Звісно, такої немає у заповітах, що укладалися перед воєнним походом. До кінця століття бачимо поступову зміну форми і змісту, де послаблюється, а потім зникає релігійна, морально-етична складові, натомість увиразнюється тестамент як юридичний документ, що базується на букві закону. Це стосується, передусім, чоловічих заповітів. Жіночі залишалися більш традиційними за формою та змістом, засвідчуючи побожність авторок.

Тестаменти першої половини XVIII ст., особливо чоловічі, містили розлогі аренги з передсмертними роздумами та зосередженістю заповідача на стосунках із Богом. Це цікава і складна частина заповіту, що вимагала доброї освіти. Дослідники духівниць різних категорій населення з різних історичних періодів і країн однакові у сумнівах щодо авторства цих розмірковувань. Часто існували шаблони, що їх використовували писарі у великих містах для міщанських тестаментів²⁰. У випадку старшинських варто припускати авторство священників (духівників) або писарів, яким тестатор надиктовував заповіт. Хоча здебільшого заповідачі-чоловіки XVIII ст. мали достатню освіту для невеликих філософських міркувань. Лише освіта жінок зі старшинських родин усе ще не була пріоритетом. Більшість авторок актів останньої волі неписьменні, причому навіть представниці старшинської еліти. Із 51 жіночого заповіту у 20 міститься чітка вказівка на це, хоча очевидна неграмотність більшості тестаторок. Навіть жінкам із найбільш відомих старшинських родин Гетьманщини – Сулим, Полуботків, Борозен, Марковичів, не вважали за потрібне давати освіту. Третя дружина І.Берла з роду Мазепет-Грязних теж була неграмотною²¹. Вміння жінок написати бодай своє ім'я було радше винятком із правил, ніж нормою для XVIII ст. У ментальності тодішньої української еліти все ще не фіксується потреба в освіті для жінок. Тому розлогі і складні аренги зустрічаємо переважно у чоловічих тестаентах.

Отже на початку XVIII ст. преамбула була актуальною частиною заповіту. Є вона (як і всі інші традиційні складові) у заповіті генерального обозного Івана Ломиковського, написаному в 1711 р. та вдруге підписаному в 1714 р.²² Обставини перебування його поза межами України загальновідомі й усім зрозуміле сумне та філософське звучання заповіту, особливо аренги. Остання, без сумніву, авторства самого тестатора. І.Ломиковський пише про усвідомлення власної гріховності, сподівається, що Бог милостивий і після нетривалого покарання зглянеться над ним, прохає про заступництво Діву Марію. Преамбула сповнена хвилювання, щирого покаяння. Генерального обозного турбує багато проблем. Він детально описує, як їх належить вирішити (імовірне місце власного поховання, розподіл майна, борги й боржники, побудова церкви) та крізь рядки прочитується розуміння старим старшиною марності всіх його сподівань, адже не повернутися йому більше в Україну, звідки вирвали його буремні події XVIII ст.

²⁰ Білоус Н. Тестамент як джерело для дослідження міщанської писемності на Волині XVII ст. – С.42; *Ії ж.* Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст. – К., 2011. – С.23; *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII ст. (спроба дипломатичного аналізу) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. XI–XII. – Дрогобиць, 2008. – С.527–555; *Кочеркевич Я.* Побожні формули у заповітах міщан м. Львова другої половини XVI – першої половини XVII ст.: дипломатичний аналіз // Архіви України. – Вип. 5. – К., 2010. – С.45–61; *Попружна А.В.* Поховальна культура козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – Чернігів, 2016. – С.45.

²¹ *Лазаревский А.* Из семейной хроники Берлов (1672–1805) // Киевская старина. – 1896. – №1. – С.125–133.

²² Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – С.1001–1007.

Аренга з духівниці генерального хорунжого М.Ханенка, укладена у грудні 1759 р., – це частина класичного тестаменту, що містить усі ключові формули такого типу документів²³. Заповідач у своїх роздумах надзвичайно переконливий. Він передбачив усі можливі варіанти розвитку подій при розподілі майна, обумовив і пояснив свої рішення та вчинки, призначив розпорядників й опікунів, не забув про санкції для порушників. Прикінцевий протокол суворо дотриманий. Однак подібні тестаменти в той період були вже винятком із правил.

Упродовж століття аренга поступово скорочувалася, а її звучання набувало світського характеру. У 1748 р. П.Г.Стороженко уклав документ, що ввійшов до родинного архіву під назвою «духівниця»²⁴. Однак сам автор іменував його «уступкою». І назвати його духівницею складно через відсутність обов'язкових формул тестаменту та виразної релігійно-моральної складової. Отже вже у середині XVIII ст. помітне поширення ділового типу заповіту, з достатньо ослабленим релігійним компонентом. Це не означає, що всі наступні тестаменти відразу змінилися. Маємо ще шерех традиційних духівниць. Однак процес змін уже тривав. І він поступово спрощував форму документа. 13 травня 1771 р. уклав заповіт прилуцький полковник Григорій Гнатович Галаган²⁵. Акт засвідчує надзвичайну набожність тестатора, зважаючи на переліки коштів, які належало роздати на чітко прописані монастирі й церкви. Однак форма його довільна. Відсутні інвокація, інтитуляція, аренга. Структуровано нумерованим списком, автор наказує спадкоємцям, як саме вони мають розпорядитися рухомим і нерухомим майном. Із традиційних формул є лише невизначені санкції й дата з місцем.

У 1772 р. сотник Г.Ф.Лизакевич написав абсолютно світський заповіт, хоч свідки й називали його «духовним заветательним письмом»²⁶. Документ починався короткою інтитуляцією, після якої автор чітко перелічив спадок і вказав єдиного спадкоємця – другу дружину Христину Іванівну. Застеріг її права, цитуючи статті відповідних законів, і при цьому не було ніяких згадок про поминальні служби й Божий суд.

Один з останніх документів у реєстрі – тестамент бунчукового товариша Петра Семеновича Лизогуба (9 серпня 1780 р.). Його нещодавно опублікувала А.Морозова²⁷. Написаний у червні 1780 р., засвідчений 9 серпня, а 19 серпня того року тестатор помер. Зміст документа свідчить, що ще не старий, але тяжко хворий П.Лизогуб до останнього сподівався на одужання. Тричі в різних частинах тексту автор підкреслив, що він набуде чинності лише по його смерті. У 1781 р. вдова послідовно внесла заповіт у книги трьох різних повітових земських судів (Миргородського, Прилуцького, Остерського), тим самим забезпечивши свої права на випадок протистояння з родичами чоловіка. Фактично дії згаданих двох жінок, П.Сулими та Є.Лизогуб, оприявнюють звичну для того століття практику: хочеш збереження документа – створи якомога більше завірених копій. Звісно, таку можливість мали переважно заможні старшинські родини. Утім аналізований тут тестамент зберігся не завдяки згаданим земським книгам, а завдяки фонду дворянської опіки, в який поскаржився родич померлого нібито для забезпечення прав дітей П.Лизогуба.

Збережений текст теж дозволяє простежити еволюцію, що відбулася із заповітами. Відсутні важливі вступні формули традиційного тестаменту, аренга невизначена. Немає фраз, що засвідчували психічне здоров'я і право укласти документ, зникла

²³ Гржицький В.Ю. Духівниця генерального хорунжого Миколи Ханенка як джерело вивчення соціальної історії Гетьманщини // Гілея. – Вип.10. – К., 2007. – С.84–92.

²⁴ Стороженки: Фамильный архив. – Т.І. – К., 1902. – С.67–68.

²⁵ Лазаревский А. Галагановский фамильный архив // Киевская старина. – 1883. – №11. – С.461–462.

²⁶ Мотыжинский архив. Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. – С.214–217.

²⁷ Морозова А. Поповнення джерельної бази з історії Гетьманщини (духівниця бунчукового товариша П.С.Лизогуба) // Архіви України. – 2020. – №1. – С.198–209.

морально-релігійна складова. Перед нами – уступка майна, тип правового акта, на який до кінця XVIII ст. поступово перетворилися старшинські заповіти. Текст став сухим, стриманим. Ішлося про чіткі юридичні розпорядження щодо майна та забезпечення прав дітей і дружини. Останню він застеріг від повторного шлюбу втратою майна, окрім її власного, внесеного при одруженні. Однак якщо діти помруть, єдиною спадкоємицею призначив дружину. Заповів поважати старого батька, а дітям – матір, яка призначена їх опікункою, та в кожній позиції документа автор вже апелював до букви закону, а не до Божого суду.

Тестаменти XVIII ст. певним чином відобразили взаємодію особи зі владою. У першій чверті століття спостерігаємо інерційні, але достатньо серйозні впливи гетьмана на прийняття особистих рішень представниками козацької старшини. Простежити це простіше на прикладі жіночих тестаментів. Заповіт Марії Василівни Григорієвої Гамалії є дуже цікавим свідченням епохи та ставлення жінки до життя, а влади церковної і світської – до старої жінки-вдови. Згідно з духівницею чоловіка, лубенського полковника (1694 р.), вона отримала всі його маєтності. Марія Василівна продикувала свій третій і останній тестамент 17 серпня 1716 р.²⁸ Два попередні вона скасувала та знищила, зазначивши про це в останньому. У заповіті Марія у традиційній формі повідомила про старість і хворобу, відчуття наближення смерті й те, що перебуває при здоровому глузді. Крім того, пояснила, що всі чоловікові маєтності в першому заповіті відписала на Мгарський монастир, відсторонивши всю рідню, а коли ігумен обителі помер, рідні переконали її змінити заповіт. Так з'явився другий. А потім втрутився гетьман, написавши їй листа. Марія Василівна визнала свої вчинки помилковими, адже не узгодила їх із регіментарем. Той порадив їй, як має ділитися майно, що стара жінка і зробила у заповіті. Писати тестаторка не вміла, тому поставила на духівниці хрестик і свою печатку. Складно інтерпретувати події, описані у духівниці, без додаткових джерел. Зрозуміло, що стареньку не складно було у чомусь переконати, що й робили різні сторони конфлікту. Очевидно, що про власну, «остатню волю», тут точно не йшлося. І дітей, які захистили б матірину старість, не було.

У складання заповітів чоловіками гетьмани настільки безцеремонно не втручалися. Радше навпаки: є свідчення того, як старі й німецькі старшини просили в них допомоги щодо розподілу майна між синами, які ставилися до батька нешанобливо. Інколи такі ситуації вирішувалися через суд, і не обов'язково після смерті тестатора. Приміром, у справі П.Силенка згадується його заповіт частини майна на користь монастиря. Документ не зберігся, лише судова справа, в якій є матеріали, що засвідчують звертання батька до наказного гетьмана по допомогу в розподілі майна²⁹. Відомо, що колишній полковий суддя П.Силенко зміг укласти тестамент й узгодити все з трьома синами лише з допомогою П.Полуботка. Є дві його супліки гетьманові щодо укладення заповіту та розподілу майна, щоправда, абсолютно протилежного змісту. Врешті П.Силенко надіслав йому свій проект розподілу спадку між синами, який і став основою укладеної його нащадками у Глухові угоди³⁰. Отже певний вплив на творення тестаментів тодішня влада мала. Однак пізніше, коли імперські інституції витіснили українські, її увагу вже не привертала такі «дрібні» обставини життя конкретної особи, як заповіт. Імперія мала інші масштаби.

²⁸ ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57531. – Арк.85–86.

²⁹ *Кривошея І.І., Кривошея І.І.* Українське повсякдення першої чверті XVIII ст. (на прикладі судової справи полкового судді стародубського Прокопа Силенка та купця Якова Ширая) // Східноєвропейський історичний вісник. – Вип.14. – Дрогобич, 2020. – С.19–27.

³⁰ *Лазаревский А.* Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления: Полк Стародубский. – Т.1. – К., 1888. – С.89–90.

Акти останньої волі дозволяють з'ясувати багато різноманітних чинників повсякденного життя їхніх авторів. Особливо рельєфно проступає майнова складова, адже більшість із них містять описи не лише нерухомості, а й рухомих статків. Інколи це розлогі переліки отриманого чи того, що лише відійде донькам, включно з одягом, коштовностями, домашнім начинням, транспортом, худобою та ін. Із цього можна скласти уявлення про побут різних груп козацької старшини у XVIII ст. Упадає у вічі зростання ролі освіти й виховання для дітей, на чому у заповітах наголошували чоловіки. Утім у цьому столітті, як і в попередньому, книги так і не стали цінним елементом, що мав передаватися у спадок. Лише у двох реєстрах до тестаментів І.Забіли та П.Радича були книжки³¹.

Ставлення до жінки в українському суспільстві XVIII ст. не змінилося. Воно залишається відносно шанобливим, щоправда, дивлячись із чим його порівняти. Жінка, донька – об'єкт піклування чоловіка та батька. Часто чоловік у заповіті перекладав на дружину обов'язок розподілу майна між нащадками. За жінкою завжди залишалася «материзна». Суб'єктність жінки як члена тогочасного суспільства доволі умовна й має розглядатися в кожному окремому випадку. Впливом, подібним до того, який мала А.Скоропадська, більшість українок похвалитися аж ніяк не могли. Це було традиційне чоловіче суспільство, і тестаменти це чітко відображають. Жіночі заповіти XVIII ст., доступні сьогодні для аналізу, майже всі містять аренгу. Збереглася вступна побожна формула та елементи прикінцевого протоколу, інколи з санкціями щодо порушників останньої волі. Утім у більшості документів відсутні широкі релігійно-філософські розмірковування про сенс життя і страх на порозі смерті. Тобто жіночі духівниці відрізнялися формалізованими короткими аренгами, тоді як чоловіки в тестаментах частіше філософствували, прагнули показати рівень освіти й широту кругозору. Якщо порівнювати жіночі та чоловічі заповіти з погляду емоційного наповнення, то надто почуттєві загалом рідкісні, і їхніми авторами були представники обох статей.

Для тестаментів XVIII ст. характерний виражений тон. Відчувається спокійне прийняття того факту, що життя має скінчитися. Українці тієї доби були релігійними, а їхня буденність тісно пов'язувалася з церквою. Більшість заповітів містили вказівки надати гроші чи інше майно на спомин душі у храми й монастирі, а саме укладання тестаменту забезпечувало зв'язок світів і було запорукою «доброго вмирання».

Події XVIII ст. повністю трансформували український політичний та культурний ландшафт. Духівниці певною мірою фіксували ці зміни й інколи болісне сприйняття подій особю, утім хіба як щось фонове, незначне перед обличчям смерті. Пишучи останні розпорядження, людина турбувалася про особисте, а не про громадське. І хоча тестамент за формою та наповненістю значно змінився впродовж століття, поступово перетворившись на сухий юридичний документ, основне, що він і далі відображав, – це ставлення людини до кінця свого земного шляху та до посмертного «життя», а також до власної родини, добробут котрої заповідачі прагнули належним чином забезпечити.

³¹ Попружна А.В. Поховальна культура козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2016. – С.64.

***

	Тестатор / тестаторка	Дата складення / актизації	Місце зберігання оригіналу / копії	Публікація
1	Господінова Марія Юхимівна, дружина померлого отця Петра	12.02.1700	ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.202. – 1 арк.	–
2	Вербицька Євдокія, вдова Мойсея Вербицького, Лубни	20.11.1700	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57509. – Арк.40–42, копія	–
3	Пучковський Павло, ніжинський протопіп	1698–1701	–	<i>Лазаревский А.</i> Обзорение Румянцева описи Малороссии: Полки Киевский и Нежинский. – Вып. II. – Чернигов, 1867. – С.172–175; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.985–986
4	Ракушка-Романовський Роман Ониськович, свято-нікольський стародубський священик	1701	–	<i>Лазаревский А.</i> Обзорение Румянцева описи Малороссии: Полки Киевский и Нежинский. – Вып. II. – Чернигов, 1867. – С.175–177; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.987
5	Мироненко Гафія, вдова Петра Мироненка, Лубни	31.01.1701	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.575512. – Арк.49–49 зв., копія	–
6	Мартос Мартин Васильович, лубенський полковий суддя, наказний полковник	25.07.1701 Лохвиця	–	Публ. А.К.Мартоса. Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – Т.Х. – Одесса, 1877. – С.482–485; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.993–995
7	Тимошенко Іван, військовий товариш Стародубського полку	04.07.1701	–	Черниговские губернские ведомости. – 1854. – №5. – Часть неофициальная. – С.32–33; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.992–993
8	Лагода Василь, мигрогородський полковий осавул	23.07.1701	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57510. – Арк.43–46, копія	<i>Кривошя В.В., Кривошя О.В.</i> Українська козацька старшина: Василь Вазилевич. Василь Лагода. Марія Стахович // Гілея. – Вип.17. – К., 2008. – С.108–115
9	Жуковський (Прокопенко) Михайло Прокопович, глиньський сотник	09.03.1701	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57511. – Арк.47–48, копія	–

10	Радич Пантелеймон	07.1701	-	Черниговские губернские ведомости. – 1852. – №25. – Часть неофициальная. – С.268–272; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.987–991
11	Зарецька-Зенькович Пелагея, Любецька сотня	23.04.1701 оригінал	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.66145. – Арк.1–2	-
12	Галаган Пелагея, Новгород-Сіверський	14.04.1702 оригінал	ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.235. – Арк.1–2, оригінал	-
13	Стриєвська Євдокія Григорівна Константієва, мешкала у Чернігові	14.02.1703 копія	ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.253. – 4 арк., копія	-
14	Єфросинії, мешканка с. Лукашівки	04.03.1703	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57515. – Арк.55, копія	-
15	Кобиланський Антоній чернець Видубицького монастиря	14.03.1703	ІР НБУВ. – Ф.160. – Спр.244. – Арк.322–323 зв., копія XVIII ст.	Документальна спадщина Свято-Михайлівського Видубицького монастиря в Києві XVII–XVIII ст. / Упор. прот. Ю.Мицик, І.Синяк, І.Тарасенко, П.Яницька. – Т.3. – К., 2017. – С.269–270
16	Григорій Романович, пан, Седнів	23.11.1703	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57514. – Арк.51–52зв., копія (1752)	-
17	Зарудний Григорій Федорович, суддя Миргородського полку	06.08.1703	-	Труды Полтавской учёной архивной комиссии. – Вып.15. – Полтава, 1917. – С.80–82; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.996–997
18	Євстафій Єфімович, глухівський сотенний писар	бл. 1704	ЦДІАК України. – Ф.64. – Оп.1. – Спр.1123. – 1 арк.	Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підгот. до вид. В.А.Передрієнко. – К., 1976. – С.29–30
19	Полгойда Павло, любецький мешканець	1704	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.59126. – Арк.1–2	-
20	Грабянка Семен, житель с. Бурувка	09.05.1704	-	Сіверщина гетьманських часів. – Т.2: Перша чверть XVIII ст.: 36. док. / Гол. упор. о. Ю.Мицик; упор. І.Тарасенко. – К., 2020. – С.23–24
21	Чечель Дмитро Васильович, полковник охочепіхотний	25.08.1704	-	Лазаревский А. Описание старой Малороссии: Полк Нежинский. – Т.2. – К., 1893. – С.277; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.997

22	Ірина Іванівна, вдова новгород-сіверського сотника Захара Степановича	03.03.1699 / 14.09.1705	-	Труди Черниговской губернской архивной комиссии. – Вып.10. – Чернигов, 1913. – С.194–195; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.999–1000
23	Пушкаренко Давид Трохимович, стародубський полковий суддя	24.05.1705	-	<i>Константинович Н.</i> Обзорение Румянцевской описи Малороссии: Полк Стародубский. – Вып.III. – Чернигов, 1875. – С.826–827; Труди Черниговской губернской архивной комиссии. – Вып.10. – Чернигов, 1913. – С.191–194; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.998–999
24	Сафонович Григорій, протопіп остерський	23.11.1705	ІР НБУВ. – Ф.ІІ. – Спр.16819. – Арк.1–4	-
25	Красковский Іван, Любеч	1706	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57516. – Арк.56–57, оригінал	-
26	Молявка Іван Харитонович, товариш Чернігівського полку	11.08.1706	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57517. – Арк.58–61, копія	<i>Попружна А.</i> Чернігівський городовий отаман Іван Молявка та його духовний заповіт // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи: 36. наук. праць, присвяч. 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С.568–575
27	Василь Онисимович (Базилевич), миргородський полковий обозний, неписьменний	16.05.1708	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57518. – Арк.64–65 зв., копія	<i>Кривошея В.В., Кривошея О.В.</i> Українська козацька старшина: Василь Базилевич. Василь Лагода. Марія Стахович // Гілея. – Вип.17. – К., 2008. – С.108–115; Очерки малороссийских фамилий: Материалы для истории общества в XVII и XVIII вв. / Собр. А.М.Лазаревский. – Москва, 1875–1876. – С.97 (частина)
28	Іскра Іван Іванович, колишній полтавський полковник	03.06.1708	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57518. – Арк.62–62 зв., копія	<i>Лазаревский А.</i> Очерки малороссийских фамилий: Материалы для истории общества в XVII–XVIII вв.: Искры // Русский архив. – 1875. – Кн.3. – С.305–306; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.1000–1001
29	Ращенко Філон, значний товариш військовий Чернігівського полку	08.01.1709	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57520. – Арк.66–67, копія	Заповіт Філона Ращенко / Ком. Ю.Мицика // Сіверянський літопис. – 2021. – №6. – С.72
30	Мокрієвич Самійло	1710	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57521. – Арк.68–69 зв.	-
31	Матвій Давидович, Прилуки	1710	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57524. – Арк.73–73 зв., копія	-

32	Євдокія Мойсеївна Білуєвна (?) Євтухова	22.04.1710	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.775–775 зв., копія	–
33	Чарниш Іван, гадацький полковник	09.11.1710	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57522. – Арк.70–71 зв., копія	Черниговские губернские ведомости. – 1886. – №91. – Часть неофициальная. – С.4–5
34	Муха Семен, житель с. Янівка	20.03.1710	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57523. – Арк.72	–
35	Ломиковський Іван, генеральний обозний	25.03.1711 Ясси	–	Молодик на 1844 год: Украинский литературный сборник, издаваемый И.Бецким. – Х., 1843. – С.71–85; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С.Павленко. – К., 2007. – С.1001–1007
36	Панасенко Омелян, житель кобеляцький	2.08.1711	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57526. – Арк.76–76 зв., копія	–
37	Книженченко Юрій Олександрович, с. Козляничі, Чернігів	18.10.1711	ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.329. – 2 арк.	–
38	Забеліна Іоанова Ганна Василівна (Дуніна-Борковська, донька генерального обозного), Ніжинський полк	02.06.1713	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57527. – Арк.78–79, оригінал	–
39	Гнат Іванович, священик гнідинський	17.07.1714 с. Гнідин	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57528. – Арк.80–81	–
40	Тимофій Пилипович, священик святострітенський	11.1715 Полтава	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57529. – Арк.82–83 зв.	–
41	Ханевська Євдокія Павлиха, жителька батуринська, тестамент спільний із сином Іваном Павловичем Ханевським (в. т.)	17.04.1716	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57532. – Арк.91–92 зв., копія	–
42	Гамалія Марія Василівна, вдова Григорія Гамалії, Лохвиця	17.08.1716	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57531. – Арк.85–86, копія	–
43	Берло Іван, переяславський полковий суддя	1717	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.68713. – Арк.1–17	<i>Лазаревский А.</i> Из семейной хроники Берлов (1672–1805) // Киевская старина. – 1896. – №1. – С.125–133
44	Туранський-Григорович Олексій Михайлович, суддя генеральний	17.04.1716	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57532. – Арк.87–90, копія	<i>Кривошея В.В., Кривошея О.В.</i> Українська козацька старшина: Олексій Туранський, Михайло Милорадович // Гілея. – Вип.32. – К., 2010. – С.5–11
45	Олефіренко Тиміш, житель с. Атюші Батуринської сотні	1718	ЦДІАК України. – Ф.75. – Оп.2. – Спр.141. – Арк.1	–
46	Дахненко Влас, козак неграмотний, поставив хрестик	03.05.1718 с. Спаське	ЦДІАК України. – Ф.154. – Оп.1. – Спр.30. – 1 арк., оригінал	–

47	Завойко Меланія, попада святонікольська красноколядинська	27.09.1718	ЦДІАК України. – Ф.154. – Оп.1. – Спр.31. – 1 арк.	–
48	Силіна Ганна Никифорівна, неграмотна	08.05.1719	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.824–825, копія	–
49	Завойко Меланія, вдова священника нікольського красноколядинського Семена Завуйки	22.10.1719	ЦДІАК України. – Ф.154. – Оп.1. – Спр.33. – 2 арк., оригінал із печаткою	–
50	Устимович Василь, колишній сотник любецький	05.1719	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57533. – Арк.93– 94 зв., копія	–
51	Жуковський Андрій Михайлович, суддя Лубенського полку	07.05.1719	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57534. – Арк.95– 97 зв., копія	–
52	Борзаківська Олександра, вдова протопопа гадяцького Андрія Борзаківського	05.10.1720	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57535. – Арк.99– 100, копія	–
53	Цуцмай Анастасія, вдова гадяцького сотника Сидора Цуцмая	22.01.1720	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57536. – Арк.101– 102	–
54	Клекота Микита	1720	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57537. – Арк.103, копія	–
55	Смаковський Василь, полковий обозний	1721	ЦДІАК України. – Ф.51. – Оп.1. – Спр.96. – 1 арк., копія	–
56	Рогачевський Григорій, колишній протопіп лохвицький	30.06.1721 Архангельськ	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57538. – Арк.105– 106, копія	–
57	Молявка Семен Іванович, священик шибинівський	22.09.1721	ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.414. – Арк.1–2. ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57538а. – Арк.107– 108 зв., копія	–
58	Черняк Іван Леонтійович, полтавський полковник	12.02.1722	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57539. – Арк.109– 112	<i>Кривошя В.В., Кривошя О.В.</i> Українська козацька старшина: Іван Черняк // Гілея. – Вип.18. – К., 2009. – С.131–136
59	Посудевський Дем'ян, товариш Чернігівського полку	бл.1721	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.745–745 зв.	Генеральное следствие о маест- ностях Черниговского полка 1729–1730 гг. – 2-е изд. – Черни- гов, 1908. – С.501–502
60	Іван Ільевич, священник святомихайлівський уставицький	02.1723	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57540. – Арк.113– 115 зв., копія	–
61	(Устимович) Анастасія Василівна, донька любецького сотника, дружина Івана Мокрієвича	23.01.1724	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57543. – Арк.127– 128, копія	–

62	Єфросинія, черниця; 1-й шлюб – Лукаш Заборовський, ген. писар; 2-й – Юрій Затиркевич, полк. суддя чернігівський	22.02.1724	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57542. – Арк.125– 126, оригінал	–
63	Борохович Олена Іванівна, вдова полковника гадяцького Михайла Бороховича	22.04.1724	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57541. – Арк.117– 123, копія	Очерки малороссийских фамилий: Материалы для истории общества в XVII и XVIII вв. / Собр. А.М.Ла- заревский. – Москва, 1875–1876. – С.315–317 (частина)
64	Журман Василь Матвійович, значковий товариш Стародубського полку	19.05.1724	–	<i>Модзалевский В.Л.</i> Два старинных духовных завещания // Исто- рико-литературный сборник: Посвящается В.Срезневско- му (1891–1916). – Ленинград, 1924. – С.92–117
65	Маркович Іван Маркович, суддя полковий прилуцький	10.10.1724	–	Український архів. – Т.4: Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку. – К., 1931. – С.90
66	Софонович Меланія, вдова глухівського протопопа Максима Софоновича	1725	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57544. – Арк.129– 131, копія	<i>Попружна А.В.</i> Неопублікована духівниця глухівської протопопихи Меланії Софонович. 1725 р. // Сівєрщина в історії України. – Вип.6. – К.; Глухів, 2013. – С.175–180
67	Сулима Михайло Олександрович, значковий товариш Переяславського полку	28.07.1725	–	Мотыжинский архив: Акты Пере- яславского полка XVII–XVIII в. – К., 1890. – С.29–31
68	Гамалія Василь, бунчуковий товариш, Царицин	30.07.1725	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57545. – Арк.133– 134, копія	Очерки малороссийских фамилий: Материалы для истории общества в XVII и XVIII вв. / Собр. А.М.Ла- заревский. – Москва, 1875–1876. – С.447 (фрагмент)
69	Савич Семен, генеральний писар	1725	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57546. – Арк.135– 143, копія	–
70	Бистрицька Феодора, вдова Івана Бистрицького	04.01.1726	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57547. – Арк.147– 148 зв., копія	–
71	Рашевський Дем'ян Григорович, значковий товариш Чернігівського полку	16.07.1726	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57548. – Арк.149– 149 зв., імовірно оригінал	<i>Попружна А.В.</i> Поховальна культура козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – Чернігів, 2016. – С.225 (фотофрагмент)
72	Милорадович Михайло Ілліч, полковник гадяцький	1726	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57549. – Арк.151– 151 зв., копія	<i>Кривошея В.В., Кривошея О.В.</i> Українська козацька старшина: Олексій Туранський, Михайло Милорадович // Гілея. – Вип.32. – К., 2010. – С.5–11
73	Кушевська Ганна Костянтинівна, знатна міщанка й жителька гадяцька	09.11.1727	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57550. – Арк.153– 155, копія	–

74	Полуботок Марія, вдова генерального хорунжого Івана Сулими	31.01.1728	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57554. – Арк.161–167, копія	Сулимовський архів: родинні документи Сулим, Скоруп і Войцеховичей XVII–XVIII вв. – К., 1884. – С.48–55; Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст.: Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України / Підгот. В.А.Передрієнко. – К., 1976. – С.50–52
75	Гетьманова Анастасія Скоропадська, неграмотна	15.12.1729 17.12.1729	ЦДІАК України. – Ф.148. – Оп.1. – Спр.150а. – 2 арк.	Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича / Изд. А.Марковича. – Ч.1. – Москва, 1859. – С.517–520
76	Кулаковська Стефанида, вдова Федора Кулаковського, неграмотна, с. Красковське	30.12.1729	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57552. – Арк.159–159 зв., оригінал (?)	–
77	Радич Меланія Іванівна, вдова Тимофія Радича, неграмотна, мешканка й державиця с. Гирявка	1730	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57555. – Арк.171–171 зв., копія	–
78	Євдокія Васиївна Кіндратова Огієнкова Н Хмельницька	1730 Кролевець	Копія	Матеріали для истории Южной Руси, изданные Григорием Милорадовичем. – Чернигов, 1858. – С.76–78
79	Лисиця Марія Іванівна, вдова городницького сотника Андрія Стаховича	01.01.1731	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57556. – Арк.173–176, оригінал	<i>Кривонос В.В., Кривонос О.В.</i> Українська козацька старшина: Василь Базилевич // Гілея. – Вип.17. – К., 2008. – С.108–115; <i>Кривонос В.В.</i> Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія. – К., 2010. – С.677–678
80	Ракушка-Романовський Петро Іванович, значковий товариш Стародубського полку	1731	ЦДІАК України. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.4058. – 10 арк.	<i>Попружна А.В.</i> Поховальна культура козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – Чернігів, 2016. – С.226 (фотофрагмент)
81	Солонина Сергій Васильович	09.03.1732	ІР НБУВ. – Ф.ІІ. – Спр.27461. – Арк.165–167	–
82	Корницька Марія Федорівна, дружина священика Іллінського	22.12.1732 Почеп	–	Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Вып.ІІІ: Полк Стародубский / Сост. Н.Костантинович. – Чернигов, 1875. – С.571–575
83	Євфимія Ярошівна, вдова у 1-му шлюбі Кіндрата Велбевченка; у 2-му шлюбі за Федором Полохом, обивателем кобеляцьким	11.03.1733 Кобеляки	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57557. – Арк.178–179, копія	–
84	Забіла Іван, хорунжий Генеральної військової артилерії	1733	–	Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV Археологического съезда в Чернигове. – Чернигов, 1908. – С.11–18

85	Заруцька Параска Костянтинівна (Пригара), вдова протопопа новгородського Григорія Заруцького	20.03.1734	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57559. – Арк.184– 186, копія	<i>Лазаревский А.М.</i> Очерки старей- ших дворянских родов Черни- говской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.126–128 (фрагменти)
86	Кабачний Тимофій, житель с. Попівки Конотопської сотні, записаний у домі полковника охочеконного Гаврила Бурляя у с. В. Каратуль, Переяслав	06.10.1734	ЦДІАК України. – Ф.1943. – Оп.1. – Спр.136	Сіверщина гетьманських часів. – Т.3: 1726–1740 / Гол. упор. о. Ю. Мицик; упор. І.Тарасенко. – К., 2020. – С.191–193
87	Мануйлович Іван, генеральний осавул	17.11.1734	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57558. – 5 арк., копія на гербовому папері. ЦДІАК України. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.33. – Арк.103–105 зв., копія	<i>Попружна А.</i> Неопублікована духівниця генерального осавула Івана Мануйловича // Сіверщина в історії України. – Вип.9. – К.; Лухів, 2016. – С.248–251; Сіверщина гетьманських часів. – Т.3: 1726–1740 / Гол. упор. о. Ю. Мицик; упор. І.Тарасенко. – К., 2020. – С.193–196
88	Кохна Іван, знатний товариш Лубенського полку	1735	ІР НБУВ. – Ф.ІІ. – Спр.3584. – Арк.1–2	–
89	Селевиха Фотинія, мешканка с. Красковське	02.01.1736	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57562. – Арк.188– 188 зв., копія	–
90	Бутович Марія Яківна, донька полковника чернігівського Я.К.Лизогуба, вдова осавула полкового чернігівського Стефана Бутовича	27.08.1737	–	<i>Лазаревский А.М.</i> Очерки старей- ших дворянских родов Черни- говской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.114–115 (частина)
91	Сулима Семен Іванович, обозний полковий переяславський	15.05.1737	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57562. – 2 арк., оригінал	Сулимовский архив: фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцехо- вичей XVII–XVIII вв. – К., 1884. – С.77–78
92	Маркович Федір, бунчуковий товариш Прилуцького полку	21.11.1737	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57563. – Арк.192– 202, копія	<i>Кривошея О.В.</i> Українська козацька старшина: Марковичі // Гілея. – Вип.52. – К., 2011. – С.245–257
93	Василь Пилипович, намісник хорольський	30.07.1738	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57564. – Арк.209– 210 зв.	–
94	Солонина Сергій	11.1738	ІР НБУВ. – Ф.ХІV. – Спр.5106. – Арк.1	–
95	Єсимонтовський Олексій, бунчуковий товариш	1739	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57565. – Арк.211– 214 зв. ЦДІАК України. – Ф.64. – Оп.3. – Спр.14196. – 5 арк.	–
96	Скрага Матвій Васильович, козак лохвицький	06.08.1739	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57566. – Арк.215– 216	–

97	Рагузинський Гаврило Владиславович, граф, одружений із Ганною Іванівною Борозною	15.11.1739	-	<i>Лазаревский А.М.</i> Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.83–84
98	Толочин Дмитро Гнатович, козак Стародубської полкової сотні, житель Стародуба	20.03.1740	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57567. – Арк.217–217 зв.	-
99	Борозна Іван Владиславович, генеральний суддя	1740 м. Горськ	ЦДІАК України. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.8871. – 3 арк.	<i>Лазаревский А.М.</i> Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.81–82
100	Томара Катерина Степанівна, вдова Федора Марковича, дружина О.Саковича	1740 (1741, 1747 додаток у вигляді уступних)	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57563. – Арк.202–208, копії	<i>Кривошея О.</i> Жіноча біограма роду Марковичів (на прикладі Катерини Сакович) // Запорозька Січ і українське козацтво. – К., 2012. – С.149–156
101	Троцина Антон, сотник срібнянський	26.04.1741 Срібне	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.53012–53121. – Арк.246–246 зв., 255–258	-
102	Імшеницька Марія Марківна, вдова Павла Імшеницького, мешканка лохвицька, сестра А.Скоропадської, неграмотна	02.06.1741	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57568. – Арк.219–220	<i>Кривошея О.В.</i> Українська козацька старшина: Марковичі // Гілея. – Вип.52. – К., 2011. – С.255–256
103	Мартос Павло, обозний Лубенського полку	04.07.1741	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57571. – Арк.225–226 зв.	<i>Попружна А.В.</i> Неопублікована духівниця Павла Мартоса середини XVIII ст.: 3 колекції О.Лазаревського // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія «Історія». – Вип.3. – Ч.2. – Тернопіль, 2015. – С.245–248
104	Щербина Федір, мешканець брестовський	26.12.1741	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57569. – Арк.221–222 зв.	-
105	Дем'ян Романович, священик святопокровський, намісник городиський	07.09.1742	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57570. – Арк.223–224	-
106	Мовчан Михайло Федорович, прилуцький полковий осавул	04.08.1742/ 1747	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57582. – Арк.258–260 зв.	<i>Попружна А.</i> Духівниця осавула Прилуцького полку М.Мовчана // Сіверянський архів. – Вип.2. – Чернігів, 2008. – С.77–80; <i>Кривошея О.</i> Полковий осавул прилуцький Михайло Федорович Мовчан і його заповіт // Гілея. – Вип.11. – К., 2008. – С.118–122
107	Голуб Євдокія Костянтинівна, вдова Івана Чарниша, донька А.Скоропадської	31.05.1743	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57573. – Арк.229–231	-

108	Бобровник Леонтій, козак Любецької сотні	1743	-	Черниговские губернские ведомости. – 1854. – №34. – Часть неофициальная. – С.117–118
109	Лихач Хома	-	-	Черниговские губернские ведомости. – 1855. – №42. – Часть неофициальная. – С.339–340
110	Лаврентій Васильович (Базилевич), мешканець Білоцерківки	02.01.1744	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57575. – Арк.237–238 зв.	Очерки малороссийских фамилий: Материалы для истории общества в XVII и XVIII вв. / Собр. А.М.Лазаревский. – Москва, 1875–1876. – С.97 (частина)
111	Марія Мойсеївна	13.08.1744	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57489–57601. – Арк.210–210 зв.	-
112	Чарниш Ганна Іванівна, дружина Андрія Івановича Войцеховича, Чернігів, неграмотна	12.12.1744 01.05.1744	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57574. – Арк.234–236	Сулимовский архив: фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII вв. – К., 1884. – С.278–280 (з оригіналу)
113	Чарниш Яків Іванович, військовий канцелярист	27.12.1745	-	Любецкий архив графа Милорадовича // Под ред. А.Лазаревского. – Вып.1. – К., 1898. – С.18–20
114	Соболевський Семен, отаман кийської полкової артилерії	1746 / 1747	ЦДІАК України. – Ф.63. – Оп.1. – Спр.21. – 2 арк.	-
115	Бутович Стефан Стефанович, бунчуковий товариш	1746	ЦДІАК України. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.14196. – 5 арк.	Лазаревский А.М. Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.116–120
116	Маркович Андрій Маркович	1747	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57581. – Арк.253–257	Кривошея О.В. Українська козацька старшина: Марковичі // Гілея. – Вып.52. – К., 2011. – С.245–257
117	Ярмолківна (Забіла) Олена Іванівна, Борзна	14.02.1747	-	Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Вып.2. – Чернигов, 1867. – С.195–201
118	Торанська Параска Андріївна Тимофіївна	06.04.1747	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57576. – Арк.241–241 зв.	-
119	Роман Іванович, священник святомихайлівський устивицький	25.04.1747	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57578. – Арк.243–247	-
120	Дуброва Йосип Семенович, козак городовий роменський	11.06.1747	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57579. – Арк.249–250	-
121	Лисенко Федір Іванович, генеральний суддя	1748	-	Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Вып.1. – Чернигов, 1866. – С.105–116
122	Шаповаленко Клим Григорович, сотник басанський	1748	-	Черниговские губернские ведомости. – 1850. – №19. – Часть неофициальная. – С.190–191
123	Велинський Василь, отаман городовий стародубський	09.08.1748	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57580. – Арк.251–252 зв.	-
124	Стороженко Петро Григорович, військовий канцелярист	30.09.1748 копія	-	Стороженки: Семейный архив. – Т.І. – К., 1902. – С.67–68

125	Кандиба Домнікія Андріївна, донька генерального судді	04.09.1749	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57583. – Арк.262–266 зв.	–
126	Піковець Іван, писар Генерального військового суду	04.02.1750	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57586. – Арк.274–277	<i>Попружна А.</i> Неопублікована духовниці писаря Генерального військового суду Івана Піковця з колекції О.Лазаревського // <i>Сверщина в історії України.</i> – Вип.12. – К.; Глухів, 2019. – С.117–120
127	Миклашевський Стефан Михайлович, бунчуковий товариш	11.02.1750	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57585. – Арк.268–272 зв.	<i>Лазаревский А.М.</i> Люди старой Малороссии: Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Свечки (из 1, 3 и 8 кн. Киевской старины). – К., 1882. – С.53 (частина)
128	Губчиць Єфросинія Іванівна, донька сотника почепського	середина XVIII ст.	–	<i>Модзалевский В.Л.</i> Два старинных духовных завещания // Историко-литературный сборник: Посвящается В.Срезневскому (1891–1916). – Ленинград, 1924. – С.92–117
129	Сулима Євдокія Іванівна, донька ген. хор., вдова бригадира Д.Опочиніна, Переяслав	18.09.1750	–	Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. – К., 1890. – С.63–66 (з оригіналу)
130	Скорупа Григорій Дем'янович, бунчуковий товариш	20.05.1752	–	Сулимовский архив: фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII вв. – К., 1884. – С.223–225
131	Дмитрашка-Райча Василь, сотник березанський	11.1752	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57587. – Арк.278–279	–
132	Гайворонський Григорій Павлович, полковник компанійський	20.02.1753	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57590. – Арк.282–285 зв.	<i>Кривонос В.В., Кривонос О.В.</i> Українська козацька старшина: Полковник компанійський Григорій Павлович Гайворонський // Гілея. – Вип.19. – К., 2009. – С.56–63
133	Красковська Анастасія Іванівна Григорієва Єлисеєва	18.07.1753	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57589. – Арк.280–281 зв.	–
134	Анастасія Григорівна, жителя чернігівська, її син полковий канцелярист	29.07.1753	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.817–818 зв., копія	–
135	Манько Яків Федорович, товариш Лубенського полку	28.01.1755	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57590. – 4 арк.	–
136	Борозна Євдокія Владиславівна, вдова бунчукового товариша Григорія Андрійовича Гамалії	23.01.1755	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57592. – Арк.290–291	<i>Лазаревский А.М.</i> Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.76–77 (фрагмент)
137	Мороз Никифор Васильович, писар Полтавського полкового суду. Заповіт актикував у 1764 р. його батько.	04.1755	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.2. – Спр.252. – Арк.54–58, копія	–
138	Кодинець Мойсей Кирилович, сотник городиського полку	28.09.1755	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57593. – Арк.292–298 зв	–

139	Малама Михайло, бунчуковий товариш	24.09.1757	-	<i>Малама В.В.</i> Род Малама: Родословная роспись. Семейный архив. Родословное древо. – Екатеринослав, 1912. – С.175–177
140	Балченко Григорій, козак любецький	1757	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.66094. – 2 арк.	-
141	Лобисевич Кирило, суддя полковий стародубський	19.07.1757	-	Обозрение Румянцевской описи Малороссии. – Вып.ІІІ: Полк Стародубский / Сост. Н.Костантинovich. – Чернигов, 1875. – С.544–548
142	Янов Роман Іванович, бунчуковий товариш	1758	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57595. – Арк.302–307	-
143	Пашенко Федір, священник зінківський	08.02.1758	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57597. – Арк.309–309 зв.	-
144	Волинська Марфа Іванівна, донька б. т. Івана Дорощенка, Чернігівський полк	20.02.1758	ІР НБУВ. – Ф.ХІV. – Спр.4709	-
145	Ханенко Микола Данилович, генеральний хорунжий	13.12.1759 Глухів	-	<i>Іржицький В.Ю.</i> Духівниця генерального хорунжого Миколи Ханенка як джерело вивчення соціальної історії Гетьманщини // <i>Гілея</i> . – Вип.10. – К., 2007. – С.84–92
146	Ласкевич Андрій Федорович	04.09.1760	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57596. – Арк.308–309	-
147	Пушкарєвська Євдокія Кипріянівна, вдова з. т. Григорія Пушкаря-Решинського, Любецька сотня	1764	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.66093. – Арк.1–2	-
148	Молявка Йосип Федорович	10.10.1764	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.766–767 зв., копія	-
149	Мороз Василь, козак диканський, неграмотний, його сини писар суду Никифор та з. т. Петро Мороз	14.10.1764	ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.2. – Спр.252. – Арк.51–52 зв., копія	-
150	Єсимонтовська Марина Григорівна, Стародуб, уроджена Скорупа, грамотна, мала печатку	01.02.1765	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.58810. – Арк.1–3, копія	Сулимовский архив: фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII вв. – К., 1884. – С.247–249
151	Паничка Марина, жителька Полтави, козачка, неграмотна	01.04.1766	ЦДІАК України. – Ф.64. – Оп.1. – Спр.594, копія	Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підгот. до вид. В.А.Передрієнко. – К., 1976. – С.353–354
152	Сулима Семен Іванович, полковник переяславський	26.04.1766	-	Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. – К., 1890. – С.108–109
153	Галаган Григорій Гнатович, полковник прилуцький	13.05.1771 Сокиринці	-	<i>Лазаревский А.</i> Галагановский фамильный архив // Киевская старина. – 1883. – №11. – С.461–462
154	Лизакевич Григорій Федорович, сотник баришівський	29.03.1772	-	Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. – К., 1890. – С.214–217

155	Лесенко Петро Павлович, козак глухівський	1778	ІР НБУВ. – Ф.ХІV. – Спр.2179. – Арк.1–4	–
156	Громика Іван Григорович, син померлого сотника смілянського	14.08.1779	ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.57598. – Арк.310– 311	–
157	Лизогуб Петро Семенович, бунчуковий товариш	20.06.1780 засвідч. 09.08.1780	ДАЧО. – Ф.1089. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.27 зв. – 31, копія	<i>Морозова А.</i> Поповнення джерельної бази з історії Гетьманщини (духівниця бунчукового товариша П.С.Лизогуба) // Архіви України. – 2020. – №1. – С.198– 209
158	Фридрикевич Григорій Григорович, дійсний статський радник	28.04.1797 копія	–	Любецький архив графа Милорадо- вича / Под ред. А.Лазаревського. – Вып.1. – К., 1898. – С.38–44
159	Бутович Петро Степанович, бунчуковий товариш (із 1773), колезький асесор	1802	–	<i>Лазаревский А.М.</i> Очерки старей- ших дворянских родов Черни- говской губернии // Записки Черниговского статистического комитета. – Кн.2. – Чернигов, 1868. – С.120–121 (частина)

REFERENCES

1. Bilous, N. (2011). *Testamenti kyian sredyny XVI – persboyi polovyny XVII st.* Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bilous, N. (2020). Testament yak dzherelo dlia doslidzhennia mishchanskoï pysemnosti na Volyni XVII st. *Kyivska akademiia*, 17. [in Ukrainian].
3. Irzhytskyi, V.Yu. (2007). Dukhivnytsia heneralnoho khorunzhoho Mykoly Khanenka yak dzherelo vuvchennia sotsialnoi istorii Hetmanshchyny. *Gileia*, 10, 84–92. [in Ukrainian].
4. Kocherkevych, Ya. (2010). Pobozhni formuly u zapovitakh mishchan m. Lvova drupoï polovyny XVI – pershoï polovyny XVII st.: dyplomatychnyi analiz. *Arkhivy Ukrainy*, 5, 45–61. [in Ukrainian].
5. Kryvosheia, I.I., Kryvosheia, I.I. (2019). Testamenti kozatskoï starshyny druhoï polovyny XVII st. yak dzherelo istorii povsiakden-
nia. *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*, 5, 147–166. [in Ukrainian].
6. Kryvosheia, I.I., Kryvosheia, I.I. (2020). Ukrainse povsiakdennia pershoï chverti XVIII st. (na prykladi sudovoï spravy polkovoho
suddi starodubskoho Prokopa Sylenka ta kuptsia Yakova Shyraia). *Skbidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk*, 14, 19–27. [in Ukrainian].
7. Kryvosheia, O. (2007). Polkovyi osvul prylutskiy Mykhailo Fedorovych Movchan i yoho zapovit. *Kozatska skarbnitsia: Hetmanski
chytannia*, 4, 57–62. Chernivtsi. [in Ukrainian].
8. Kryvosheia, O. (2012). Zhinocha biohrama rodu Markovyichiv (na prykladi Kateryny Sakovyich). *Zaporozka Sich i ukrainske kozat-
stvo*, 149–156. [in Ukrainian].
9. Kryvosheia, O.V. (2011). Ukrainska kozatska starshyna: Markovyichi. *Gileia*, 52, 245–257. [in Ukrainian].
10. Kryvosheia, V., Kryvosheia, O. (2008). Ukrainska kozatska starshyna: Vasyl Bazylevych. Vasyl Lahoda. Andrii Stakhovych. *Gileia*,
17, 108–115. [in Ukrainian].
11. Kryvosheia, V., Kryvosheia, O. (2009). Ukrainska kozatska starshyna: Ivan Cherniak. *Gileia*, 18, 131–136. [in Ukrainian].
12. Kryvosheia, V., Kryvosheia, O. (2009). Ukrainska kozatska starshyna: Polkovnyk kompaniiskiy Hryhorii Pavlovych Haivoronskyi.
Gileia, 19, 56–63. [in Ukrainian].
13. Kryvosheia, V., Kryvosheia, O. (2010). Ukrainska kozatska starshyna: Oleksii Turanskyi, Mykhailo Myloradovych. *Gileia*, 32,
5–11. [in Ukrainian].
14. Kryvosheia, V., Kryvosheia, O. (2011). Informatyvni mozhlyvosti zapovitiv kozatskoï starshyny Hetmanshchyny. *Kozatska skarbn-
nitsia: hetmanski chytannia*, 7, 8–39. Chernivtsi. [in Ukrainian].
15. Kryvosheia, V., Kryvosheia, O. (2013). Bunchukovyï tovarysh Roman Ivanovych Yanov. *Zaporozka Sich i ukrainske kozatstvo*,
164–169. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Kryvosheia, V.V. (2010). *Kozatska starshyna Hetmanshchyny: Entsyklopediia*. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Kryvosheia, V.V., Kryvosheia O.V. (2011). Informatyvni mozhlyvosti zapovitiv kozatskoï starshyny Hetmanshchyny. *Kozatska skar-
bnitsia: Hetmanski chytannia*, 7, 8–40. Chernivtsi. [in Ukrainian].
18. Kryvosheia, V.V., Kryvosheia, O.V. (2010). Zapovity kozatskoï starshyny Hetmanshchyny: kil'kist, heohrafiia. *Naukovi pratsi isto-
rychnoho fakultetu Zaporizkoho nats. un-tu, XXVIII*, 435–442. [in Ukrainian].
19. Morozova, A. (2020). Popovnennia dzherelnoi bazy z istorii Hetmanshchyny (dukhivnytsia bunchukovoï tovarysha P.S
Lyzohuba). *Arkhivy Ukrainy*, 1, 198–209. [in Ukrainian].
20. Mytsyk, Yu. & Tarasenko, I. (Comps.) (2020). *Sivershchyna hetmanskykh chasiv*, 2: *Persha chvert XVIII st.: Zbirnyk dokumentiv*.
Kyiv. [in Ukrainian].
21. Mytsyk, Yu. & Tarasenko, I. (Comps.) (2020). *Sivershchyna hetmanskykh chasiv*, 3: *1726–1740: Zbirnyk arkhivnykh dokumentiv*.
Kyiv. [in Ukrainian].

22. Pavlenko, S.O. (Comp.). (2007). *Doba hetmana Ivana Mazepy v dokumentakh*. Kyiv. [in Ukrainian].
23. Popruzha, A. (2007). Chernihivskiy horodoviy otaman Ivan Moliavka ta yoho dukhovnyi zapovit. *Chernihiv u serednovichnii ta rannomodernii istorii Tsentralno-Skbidnoi Yevropy: Zb. nauk. prats, prysviach. 1100-littiu pershoi litopysnoi zhadky pro Chernihiv*, 568–575. Chernihiv. [in Ukrainian].
24. Popruzha, A. (2008). Dukhivnytsia osavula Prylutskoho polku M.Movchana. *Sivierskiy arkhiv*, 2, 77–80. Chernihiv. [in Ukrainian].
25. Popruzha, A. (2016). Neopublikovana dukhivnytsia heneralnoho osavula Ivana Manuilovycha. *Siviershchyna v istorii Ukrainy*, 9, 248–251. [in Ukrainian].
26. Popruzha, A. (2016). *Pokhvalna kulturna kozatskoi starshyny druboi polovyny XVII–XVIII st. (Candidate's thesis)*. Chernihiv. [in Ukrainian].
27. Popruzha, A. (2019). Neopublikovana dukhivnytsia pysaria Heneralnoho viiskovoho sudu Ivana Pykovtsia z kolektsii O.Lazarevskoho. *Siviershchyna v istorii Ukrainy*, 12, 117–120. Kyiv; Hlukhiv. [in Ukrainian].
28. Popruzha, A.V. (2013). Neopublikovana dukhivnytsia hlukhivskoi protopopykhy Melanii Sofonovych. 1725 r. *Siviershchyna v istorii Ukrainy*, 6, 175–180. Kyiv; Hlukhiv. [in Ukrainian].
29. Popruzha, A.V. (2015). Neopublikovana dukhivnytsia Pavla Martosa seredyny XVIII st.: Z kolektsii O.Lazarevskoho. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalno pedahohichnoho universytetu im. V.Hnatiuka. Seriya "Istoriia"*, 3, 2, 245–248. [in Ukrainian].
30. Vinnychenko, O. (2008). Formular shliakhtskoho zapovitu pershoi polovyny XVIII st. (sproba dyplomatychnoho analizu). *Drobnytskyi kraieznavchyi zbirnyk, XI–XII*, 527–555. [in Ukrainian].
31. Vinnychenko, O. (2013). "Svoia smert": richposplytskyi shliakhtych pered oblychchiam vichnosti (za rannomodernymi testamentamy). *Povsiakdennia rannomodernoi Ukrainy*, 2, 272–297. [in Ukrainian].

Iryna KRYVOSHEIA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
 Professor at Department of the World History and Methods of Its Teaching,
 P.Tychyna Uman State Pedagogical University
 (Uman, Ukraine), iivahnuk@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8691-5858>

Ihor KRYVOSHEIA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Professor,
 Professor at Department of the World History and Methods of Its Teaching,
 P.Tychyna Uman State Pedagogical University
 (Uman, Ukraine), igorkryvosheia@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

Register of the Cossack Nobility Testaments of the Eighteenth Century

Abstract. The research aims to compile and analyze the register of the Cossack nobility testaments of the 18th century. The research methodology is based on the principles of consistency, scientificity, and interdisciplinarity. The following general historical methods have been used: analysis and synthesis, historical and genetic, terminological analysis, and comparative analysis. **Scientific novelty.** For the first time, a register of preserved testaments of the Ukrainian Cossack nobility of the 18th century was compiled. The reasons for the low testaments preservation of the studied period and the information potential of sources have been analyzed. **Conclusions.** The testaments of the Cossack nobility are an essential source of research on the Ukrainian history of the 18th century. Testaments help analyze various issues, although with certain reservations due to the peculiarity of the document. The study is relevant because there was no register of preserved testaments of the 18th century until now. In Ukrainian historiography, interest in testaments as a source is increasing. They are actively used by historians and published. The volume of modern information load often does not allow tracking all publications of testaments, so that the register will be a good tool for researchers. The search result was the compilation of the initial register of preserved testaments of the Cossack nobility of the 18th century. Currently, the register includes 155 testaments (107 men's and 48 women's). The expanded register of the previous century now includes 51 testaments (9 of them are women's and 1 is general). Thus, there are 206 testaments (58 of them are women's) in the testaments register of the foreman of the 17th – 18th centuries. The testaments included in the register allow us to look at the evolution of the form and content of the testament, changes in mentality and religiosity, genealogy and family ties, family relations, events in a person's life and social events (wars, epidemics, interaction with the authorities, etc.).

Keywords: testament, register, Cossack nobility, everyday life, Hetmanshchyna.